

UOT: 330.35

Seyhun Ceyhun oğlu ABBASOV
“İqtisadi və texnoloji elmlər” kafedrası, magistrant
e-mail: abbasovseyhun07@gmail.com

Elmi rəhbər: Afaq Fərhad qızı ASLANOVA
Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti,
“Biznes və logistika” kafedrası, i.f.d.,b/m
e-mail: afaq.ahmadova@mail.ru
10.30546/4.71.2023.17

ÜMUMMİLLİ LİDER HEYDƏR ƏLİYEVİN İQTİSADI SİYASƏTİ VƏ AZƏRBAYCANDA KİÇİK VƏ ORTA BİZNES MODELİ

Xülasə

Tədqiqatın məqsədi – Ümummilli lider Heydər Əliyevin iqtisadi siyasətini, Azərbaycanın kiçik və orta biznes modelinin yaradılmasında rolunu təhlil etməkdir. Bu məqsədlə Ümummilli lider Heydər Əliyevin iqtisadi siyasətinin və Azərbaycanın kiçik və orta biznes modelinin yaradılmasının sosial-iqtisadi cəhətdən təhlil edilməsi, qiymətləndirilməsi və təkmilləşməsi istiqamətlərinin müəyyənləşdirilməsi istiqamətində təklif və tövsiyələr verməkdir.

Tədqiqatın metodologiyası – analiz, sintez, induksiya, deduksiya, faktların toplanılması və retrospektiv təhlili kimi bir sıra nəzəri tədqiqat metodlarından istifadə etməklə, H.Əliyev iqtisadi siyasəti ilə müasir iqtisadi siyasətin əlaqələndirilməsi, bu iqtisadi siyasətin inkişaf etmiş dünya iqtisadi siyasət təcrübəsi ilə əlaqələndirilməsinin konseptual yanaşmaları nəzəri baxımdan təhlil ediləcəkdir.

Tədqiqatın tətbiqi əhəmiyyəti – Tədqiqatın nəticələrindən Azərbaycanın iqtisadi inkişaf siyasətinin işlənib hazırlanmasında, həm də Ümummilli lider Heydər Əliyevin iqtisadi siyasətinin dünya təcrübəsi ilə və kiçik və orta biznes modelinin yaradılmasının iqtisadi cəhətdən əsaslandırılmasında istifadə edilə bilər.

Tədqiqatın nəticələri – Ulu öndər H.Əliyevin yaratdığı iqtisadi model Azərbaycan Respublikasının inkişafının təminatçısıdır.

Tədqiqatın orijinallığı və elmi yeniliyi – mühüm məsələləri və aspektləri əhatə edir. Belə ki, Heydər Əliyevin iqtisadi uğur modelini, onun Azərbaycanda milli sahibkarlığın yaradılmasında və aqrar islahatların aparılmasında rolunu və Azərbaycanın iqtisadi gələcəyində onun irsinin nə qədər əhəmiyyətli olduğunu araşdırmaq əsas elmi yenilikdir.

Açar sözlər: *kiçik biznes, iqtisadi model, Azərbaycan, Ümummilli lider.*

Giriş

Son bir yarım-iki əsrdə dünyada müxtəlif tipli iqtisadi sistemlər fəaliyyət göstərmişdir: bazar iqtisadiyyatının hökm sürdüyü iki bazar sistemi - bazar iqtisadiyyatı və qarışıq iqtisadiyyat və iki qeyri-bazar sistemi - ənənəvi və inzibati.

Alman modeli. Alman qarışıq iqtisadiyyat modelinin xarakterik xüsusiyyəti onun sosial yönümlü olması, sosial siyasətin iqtisadi siyasətdən ayrılmasıdır. Əhalinin sosial müdafiəsinin mənbəyi müəssisələrin mənfəəti deyil, xüsusi büdcə və büdcədən kənar fondlardır.

İtalyan modeli. İtaliyada qarışıq iqtisadiyyat Qərbi Avropa modelinin unikal versiyasıdır və aşağıdakılarla xarakterizə olunur: geniş dövlət sektoru, yüksək inkişaf etmiş böyük özəl biznes, erkən kapitalizmdən qalan strukturlar, kiçik biznesin böyük payı; inkişaf edən kooperativ sektoru və digərləri.

Qırğızistan, Tacikistan, Türkmənistan və Özbəkistanın iqtisadi modelləri bir sıra üst-üstə düşən xüsusiyyətlərə malikdir, çünki bu ölkələrin tarixi inkişafında, coğrafi mövqeyində və sivilizasiya xüsusiyyətlərində ümumi cəhətlər çoxdur. Eyni zamanda, modellərdəki fərqlərə təbii ehti-

yatların ölkələr arasında qeyri-bərabər paylanması nəzərəcarpacaq dərəcədə təsir göstərmişdir.

Bazar iqtisadiyyatının iki əsas modeli liberal və sosial yönümlü bazar iqtisadiyyatıdır. Birinci modelin ən parlaq nümayəndələri ABŞ, ikincisi - Avropanın Skandinaviya ölkələri (İsveç, Danimarka, Norveç, Finlandiya). Bu modellər arasında hansı fərqlər var və onların üstünlükləri nələrdir? Liberal və sosial yönümlü bazar iqtisadiyyatı arasındakı əsas fərq cəmiyyətdə baş verən sosial-iqtisadi proseslərin tənzimlənməsində dövlətin roludur.

Bu şəraitdə yalnız iqtisadi inkişafın müəyyən modellərinin mövcud müsbət təcrübəsini öyrənmək və onu daxili modelin formalaşmasında həyata keçirmək mümkündür. Beləliklə, biz öz daxili iqtisadi inkişaf modelimizi Azərbaycan sosial yönümlü bazar iqtisadiyyatı modeli adlandırmağa bilərik. Azərbaycan iqtisadi modelinin əsas məqsədi ölkə Konstitusiyasında göstərilən məqsədlərlə yanaşı, elmin, texnikanın və texnikanın qabaqcıl nailiyyətlərinin ictimai həyatın bütün sahələrində geniş miqyasda tətbiqinə əsaslanan Azərbaycanın müasirləşdirilməsidir. Hansı şərtlər altında Azərbaycan iqtisadi modeli formalaşdı? Müstəqillik elan edildikdən sonra ölkə iqtisadiyyatı SSRİ-nin dağılması və ənənəvi ticarət əlaqələrinin pozulmasının nəticəsi olan görünməmiş miqyaslı sarsıntılar yaşadı. Regiondakı qeyri-sabit vəziyyət - Dağlıq Qarabağdakı silahlı münaqişə idarəetmənin bazar üsullarına keçidin mürəkkəb prosesini daha da gərginləşdirdi.

Ümummilli lider Heydər Əliyevin iqtisadi siyasətinin nəzəri-konseptual əsasları

Azərbaycan iqtisadiyyatının inkişaf mərhələləri və Heydər Əliyevin iqtisadi siyasətinin nəzəri - konseptual əsaslarına diqqət edək. Hər bir xalqın tarixində çətin dövrlər olub, lakin hər kəs bu sınaqlardan uğurla çıxıb bilməyib. Tarixdə şəxsiyyətin rolunu araşdıran əksər tədqiqatçıların ümumi fikrinə görə, belə hallarda hadisələri düzgün təhlil edib dəyərləndirməyi və lazımı addımları atmağı bacaran, qərar qəbul edə bilən liderin olması həlledici şərtlərdən biridir. Onlar haqlı olaraq qeyd edirlər ki, fərdi xüsusiyyətlər və qazanılmış təcrübə liderin xarakterini və davranışını izah edir. Bu o deməkdir ki, hər hansı hadisəyə münasibət fərdin xarakterinə, şəxsiyyətinə uyğun olaraq dəyişir və müxtəlif məzmununda özünü göstərir. Heydər Əliyevin qanlı 20 Yanvar hadisələri baş verən səhər Azərbaycanın Moskvadakı nümayəndəliyinə gələrək sovet qoşunlarının Bakıda törətdiyi qırğınları qətiyyətlə və sərt şəkildə pisləməsi onun böyük vətənpərvərliyinin ifadəsi idi. Onu Moskvadan Bakıya, oradan da doğulub boya-başa çatdığı Naxçıvana gətirən də bu vətənpərvərlik idi.

Mübaligəsiz demək olar ki, Azərbaycanın müstəqilliyini bərpa etdikdən sonra keçdiyi yolun hər bir mərhələsinin əsasında 1990-cı illərin əvvəllərində tarixi missiya ilə yenidən hakimiyyətə qayıdan ümummilli liderin işləyib hazırladığı milli dövlətçilik strategiyası dayanır. Həm daxili siyasi xüsusiyyətləri, həm də beynəlxalq sistemin qanunauyğunluqlarını nəzərə alır.

Siyasi nöqtəyi-nəzərdən dövlət müstəqilliyinin əldə edilməsi xalqların azadlıq yolunda dönüş nöqtəsi hesab edilsə də, ulu öndərin dəfələrlə vurğuladığı kimi, “həqiqi müstəqilliyi qorumaq onu əldə etməkdən qat-qat çətindir”. Heydər Əliyev dühası Vətəni nəinki parçalanmaq təhlükəsindən xilas etdi, o, daha böyük məqsəd uğrunda - Azərbaycanın həqiqi müstəqilliyi uğrunda mübarizə apardı, bu müstəqilliyin əbədi və dönməz olması üçün bütün biliyini, bacarığını, imkanlarını səfərbər etdi.

Müstəqilliyin ilk illərində yol verilən səhvlər Azərbaycanı ağır tarixi-siyasi şəraitdə, qeyri-müəyyən geosiyasi vəziyyətdə ciddi təhlükə və çağırışlarla üz-üzə qoydu, ölkəni uçurumun astanasına gətirdi. Ermənistanın Azərbaycana qarşı hərbi təcavüzü, mərkəzi hakimiyyətin cinayətkar səriştəsizliyi, xarici faktorların təsiri altında mərkəzdənqaçma meyillərinin güclənməsi, daxili silahlı qarşıdurmanın tədricən vətəndaş müharibəsinə çevrilməsi ölkədə mövcud olan problemlərin miqyasından xəbər verirdi. Təsadüfi deyil ki, 1992-ci ildə istehlak qiymətləri 1991-ci illə müqayisədə 10 dəfədən çox, 1993-cü ildə isə 1992-ci ilə nisbətən 12,3 dəfə artmış, ümumi daxili məhsul hər il orta hesabla 16,5 faiz, əhalinin pul gəlirləri 3,3 dəfə, əməkhaqqı 5,7 dəfə azalmışdır. Mərkəzi Bankın faiz dərəcələri 250 faizə çatıb, milli valyuta Rusiya rubluna nisbətən 9 dəfə, ABŞ dollarına qarşı isə 245 dəfə ucuzlaşmışdır. [Heydər Əliyev, 1997] O dövrdə hakimiyyətdə olan qüvvələrin uğursuzluğu və zəifliyi onda idi ki, onlar nə ölkə daxilində, nə regionda, nə də bütövlükdə global

səviyyədə baş verən prosesləri, yeni dünya nizamını və orada Azərbaycanın yerini təsəvvür edə bilmirdilər. İctimai-siyasi sabitliyi təmin etmək əvəzinə ölkədə gərginliyi artıran addımlar atıldı, səriştəsiz kadrların özbaşınalığı hələ də formalaşmamış idarəetmə sisteminə və dövlət institutlarının funksionallığına zərbə vurdu, hərbi və təhlükəsizlik məsələlərinin həlli isə birmənalı qarşıdurma tələb etdi. Sistemli yanaşma, cəmiyyətdə terror ab-havası yaradan silahlı birləşmələr, xarici siyasət prioritetləri müəyyən edilmədən beynəlxalq münasibətlərin qurulması istiqamətində uğursuz addımlar atıldı. Belə bir şəraitdə sosial-iqtisadi və hüquqi islahatlardan danışmaq belə mümkün deyildi. Zaman dövlətin yaxın və uzunmüddətli prioritetlərinin, qarşısında duran vəzifələrin müəyyən edilməsini, bu vəzifələrin həyata keçirilməsi üçün cəmiyyətin bütün potensialının, maddi və mənəvi resurslarının səfərbər edilməsini tələb edirdi.

Respublikada ağır vəziyyətin hökm sürdüyü bir vaxtda mərkəzi hakimiyyət ölkəni fəlakətə sürükləyən problemləri aradan qaldırmaq əvəzinə blokada olan və səylər nəticəsində sağ qalan Naxçıvan Muxtar Respublikasında vəziyyəti gərginləşdirməyə çalışdı. Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyev 2021-ci il mayın 10-da Naxçıvan Muxtar Respublikasına səfəri çərçivəsində Azərbaycan televiziyasına müsahibəsində həmin dövrü aydın şəkildə təsvir edir: “Naxçıvan Muxtar Respublikası Azərbaycanın əsas hissəsi ilə əlaqəni kəsdi, ermənilər Naxçıvanı blokadaya aldılar. Naxçıvan üç tərəfdən Ermənistan tərəfindən əhatə olunub. Belə bir şəraitdə Naxçıvanı qorumaq, düşməni dəf etmək ulu öndərin müstəsna xidmətlərindəndir. Həmin vaxt hakimiyyətdə olan AXCP-Müsavat tandemi bütün imkanları səfərbər edərək, Heydər Əliyevi Naxçıvanda vəzifədən uzaqlaşdırıb, öz marionetlərini təyin edib, əslində, Naxçıvanı da ermənilərə verib. Onlar Heydər Əliyev amilini Azərbaycan siyasətindən çıxarmaq üçün buna da hazır idilər”. [3]

Lakin ümummillə lider nə Ermənistanın muxtar respublikanın ərazilərini işğal etmək planlarının, nə də mərkəzi hakimiyyətin məkrli planlarının baş tutmasına imkan vermədi. Ulu öndər Naxçıvan kimi strateji coğrafi ərazini qorumaq, əhalinin təhlükəsizliyini təmin etmək, onun sosial problemlərini həll etməklə yanaşı, bütövlükdə Azərbaycanın müstəqilliyi uğrunda gərgin mübarizəyə başlayıb.

1993-cü il iyunun 9-da xalqın təkidli tələbi ilə Bakıya qayıdan Heydər Əliyevin müdrik siyasəti, qətiyyəti və yenilməz iradəsi sayəsində Azərbaycan qısa zamanda təhlükələrin öhdəsindən gələ bildi, silahlı qarşıdurmaya son qoyuldu. Dövlət çevrilişi cəhdlərinin qarşısı alındı, siyasi mübarizənin sivil və konstitusiyaya çərçivəsində davam etdirilməsi üçün əsaslar yaradıldı. Ulu öndər bütün məsuliyyəti üzərinə götürərək dövlətin yaxın və uzunmüddətli hədəflərini müəyyənləşdirdi, cəmiyyətin və ictimai münasibətlərin transformasiyası ilə bağlı zəruri resursları yeni əsaslar üzərində səfərbər etdi, dövlətin ardıcıl inkişafı üçün siyasi və iqtisadi baza formalaşdırdı. 1995-ci ildə Azərbaycan Respublikasının yeni Konstitusiyası qəbul edildi və hüquqi islahatların həyata keçirilməsinə başlandı. İflic vəziyyətinə düşmüş dövlət idarəetmə sistemi yenidən quruldu, dövlət strukturlarının işinə dair meyarlar və tələblər dəyişdirildi. Ulu öndər bəyan edirdi: “Xalqın, millətin mənafeyi hər kəsin mənafeyindən üstün olmalıdır”. [3] Qədim və zəngin dövlətçilik ənənələrini bərpa edən Heydər Əliyev müstəqilliyini bərpa etmiş dövlətimizin möhkəm təməlləri üzərində ardıcıl inkişafa nail olmuşdur. Bəli, taleyimiz tamam başqa cür də ola bilərdi, lakin 1993-cü ilin dönüş nöqtəsi milli dövlətçiliyimizə yeni nəfəs verdi, xalqımızın azadlıq salnaməsində parlaq səhifə açdı.

Sovet dövründə respublikalar arasında qurulmuş qarşılıqlı əlaqələrin pozulması və ölkə daxilində dərinləşən tənəzzül faktiki olaraq iqtisadi siyasətin kökündən dəyişdirilməsini və yeni iqtisadi inkişaf modelinin tətbiqini tələb edirdi. Heydər Əliyevin təklif etdiyi model iki mühüm sütuna əsaslanırdı: iqtisadi sahədə yeni münasibətlərin yaradılmasına yönəlmiş islahatlar və milli inkişafın əsasını təşkil edəcək yeni neft strategiyası. Köhnə iqtisadi modelin iflasa uğradığı və “vəhşi kapitalizm” prinsiplərinin geniş vüsət aldığı şəraitdə keçid iqtisadiyyatı dövrü üçün dövlətin tənzimləmə funksiyasını qorumaq lazım idi. [7, s.435]

Nəzəri müstəvidə dövlətin bu prosesə müdaxiləsi məsələsi hələ də müzakirə mövzudur, bəzən təcrübə bu və ya digər tərəfin arqumentlərini dəstəkləyir. Bununla belə, tanınmış iqtisadçı və

Nobel mükafatı laureatı Cozef Stiqlitsin qeyd etdiyi kimi, “bazarın çatışmazlıqları” Adam Smitin klassik “görünməz əl” ideyasına əsaslanan modellərin reallığının mürəkkəb xüsusiyyətlərini tam əks etdirmədiyini göstərir. [11, s.320] İqtisadi fəaliyyətin dinamikasında dövlətin rolunu qaçılmaz dəyərə çevirmək vacibdir. Keçid iqtisadiyyatı dövründə Azərbaycanda təklif olunan və həyata keçirilən inkişaf modeli beynəlxalq iqtisadi sistemin haqsız rəqabət və haqsız mübarizə reallıqları fonunda islahatların ciddi fəsadlar olmadan həyata keçirilməsini təmin edib sonrakı dövrdə sürətli inkişaf üçün zəruri əsasdır.

Heydər Əliyevin inkişaf strategiyası təsərrüfat subyektlərinin fəaliyyəti üçün şəraitin yaxşılaşdırılmasına, dövlətin uzunmüddətli perspektivdə zəruri maliyyə resursları ilə təmin edilməsinə hesablanıb. Bu mənada 1994-cü il sentyabrın 20-də dünyanın aparıcı neft şirkətləri ilə imzalanmış “Əsrin müqaviləsi” qlobal əhəmiyyətli hadisə olmaqla, eyni zamanda, Azərbaycanın gələcək inkişafının əsasını qoydu. Xəzərin hüquqi statusunun qeyri-müəyyənliyi, nə də regional geosiyasi mühitin maraqlarının toqquşması ulu öndərin iradəsini dəyişə bilməzdi. Xəzər dənizinin Azərbaycan sektorunda xarici investisiyalar üçün açıq olan Azəri, Çıraq və dərinisulu Günəşli yataqlarının birgə işlənməsi nəticəsində 2002-ci ildə Bakı-Tbilisi-Ceyhan əsas ixrac neft kəmərinin təməli qoyuldu. Çoxlarının xəyalı kimi qəbul edilən ölkəmiz mühüm karbohidrogen ixracatçısına və enerji dəhlizinə çevrilib. Neft və qaz ehtiyatlarından daxil olan vəsaitlərin səmərəli idarə olunması üçün 1999-cu ildə Dövlət Neft Fondunun yaradılması milli neft strategiyasının ümumi mənzərəsini tamamlayan və onu sosial-iqtisadi inkişafın sütununa çevirən mühüm qərar idi. [12, s.285]

1996-2002-ci illərdə Heydər Əliyevin iqtisadi strategiyasının həyata keçirilməsi nəticəsində ölkədə ümumi daxili məhsul 71 faiz artmışdır. 2002-ci ildə əsas kapitalla yönəldilmiş investisiyaların həcmi 1993-cü illə müqayisədə 36,3 dəfə artmışdır. Əgər 1993-cü ildə 60 xarici ölkə ilə ticarət əlaqələri qurulmuşdusa, 2002-ci ildə bu əlaqələrin coğrafiyası genişlənərək 128 dövlətə çatmışdır.

Yaxud 1996-cı ildə ölkədə xarici investisiyalı 602 müəssisə var idisə, 2002-ci ildə bu rəqəm 3,5 dəfə artaraq 2104-ə çatmışdır. 2002-ci ildə 1993-cü illə müqayisədə bütün mənbələrdən dövlət büdcəsinə daxilolmalar 85,1 dəfə artmışdır. Əhalinin sosial rifahının yaxşılaşdırılması məsələsini daim diqqətdə saxlayan ulu öndər 1993-2003-cü illərdə sosial inkişafın təmin edilməsinə, əhalinin rifah halının yaxşılaşdırılmasına yönəlmiş 60-dan çox sənəd imzalamışdır. Nəticədə 1995-2003-cü illərdə pensiya və müavinətlərin orta aylıq məbləği 8 dəfə, orta aylıq əməkhaqqı isə 6 dəfədən çox artmışdır. [8, s. 221]

Ümummilli liderin həyata keçirdiyi fəal xarici siyasət Azərbaycanın suverenliyini və təhlükəsizliyini daha da möhkəmləndirmiş, ölkənin böyük dövlətlərin qarşিদurma meydanına çevrilməsinə imkan verməmiş, əksinə, dövlətlərlə bərabərhüquqlu əməkdaşlıq əlaqələrinin inkişafına töhfə vermişdir. Azərbaycan beynəlxalq hüququn norma və prinsiplərini rəhbər tutaraq Ermənistanın işğalçılıq siyasətini bütün beynəlxalq platformalardan ifşa etmək üçün məqsədyönlü iş aparmışdır.

1996-cı ildə keçirilən ATƏT-in Lissabon Zirvə toplantısında Heydər Əliyevin qətiyyəti sayəsində Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsinin həlli prinsipləri möhkəmləndirildi, Azərbaycanın ədalətli mövqeyinin dünya birliyi tərəfindən müdafiəsi istiqamətində mühüm addım atıldı. Münaqişənin sülh yolu ilə həlli üçün ədalətli hüquqi baza möhkəmləndirildi, dünya və beynəlxalq dövlətlər tərəfindən dəstəkləndi. [10, s. 548]

Qeyd etmək lazımdır ki, İkinci Dünya müharibəsindən sonrakı dövrdə beynəlxalq hüquq konseptual xarakter alaraq dövlətlərarası münasibətləri tənzimləyən norma və qaydaları özündə cəmləşdirir. Lakin konkret hallarda onların tətbiqinə seçmə yanaşma, qəbul edilən qərarların böyük dövlətlərin iradə və maraqlarından asılılığı beynəlxalq hüququn aliliyinə xələl gətirmiş, “kim güclüdürsə, haqlıdır” prinsipi yenidən problemin həllində öz yerini tutmuşdur. Məhz bu səbəbdəndir ki, BMT Təhlükəsizlik Şurasının Ermənistanın Azərbaycana qarşı hərbi təcavüzünü və suveren Azərbaycan ərazilərinin işğalını pisləyən qətnamələri bu qurum tərəfindən heç vaxt yerinə yetirilməyib. Beynəlxalq münasibətlərdə ədalətsizliyin simvoluna çevrilən mövcud ikili standartlar BMT-nin funksional imkanlarının itirilməsi və acizliyi nəticəsində yaranıb. İndiki şəraitdə

diplomatik müstəvidə ardıcıl və məqsədyönlü siyasət həyata keçirən Heydər Əliyev bir tərəfdən Azərbaycanın beynəlxalq aləmə inteqrasiyasını sürətləndirmiş, xarici əlaqələrini möhkəmləndirmiş, münaqişənin ədalətli həlli üçün səylərini ardıcıl surətdə artırmış, Azərbaycanın beynəlxalq aləmə inteqrasiyasını sürətləndirmişdir. Eyni zamanda iqtisadi dirçəliş imkanlarından istifadə edərək nizami ordu quruculuğuna xüsusi diqqət yetirirdi. [11, s. 231]

1990-cı illərin ortalarında milli kimlik haqqında müzakirələr gedəndə Heydər Əliyev böyük uzaqgörənliklə azərbaycançılıq ideyasını irəli sürdü və təbliğ etdi. Heydər Əliyev deyirdi: “Biz müstəqilliyimizi yalnız milli həmrəylik əsasında qoruyub saxlaya biləcəyik. Yalnız bunun əsasında Azərbaycanın xoşbəxt gələcəyini təmin edə bilərik. Məhz bunun əsasında biz Azərbaycanı müharibə şəraitindən çıxara biləcəyik. Məhz bunun əsasında biz Azərbaycanın ərazi bütövlüyünü təmin edə biləcəyik”. [3] Ulu öndərin tarixi əhəmiyyət kəsb edən bu fikirləri Azərbaycan xalqını bölünməz qüvvə, müstəqil dövlətimizi isə dünya azərbaycanlıları üçün vahid məkan hesab edir. Birləşdirici amil kimi çıxış edən azərbaycançılıq ideologiyası elmi və ictimai müzakirələrin istiqamətini müəyyən etmiş, Heydər Əliyevin “Mən həmişə fəxr etmişəm və bu gün də fəxr edirəm ki, mən azərbaycanlıyam” ifadəsi Azərbaycan milli kimliyini qürur mənbəyinə çevirmişdir. [14] 20-ci əsrin 1994-1995-ci illərində Azərbaycanda həyata keçirilən islahatlara diqqət edək. Müstəqil dövlət quruculuğu prosesində Azərbaycanın ən böyük nailiyyəti mahiyyət etibarilə yeni modelin iqtisadi islahatların və inkişafın Azərbaycan modelinin yaradılması oldu. Onun əsas məqsədi iqtisadiyyatın uzunmüddətli və dinamik inkişafı idi. O, üç strateji hədəfi əhatə edirdi:

- azad bazar münasibətlərinə əsaslanan vahid sosial yönümlü, özünü inkişaf etdirən iqtisadi sistemin - müstəqil milli iqtisadiyyatın formalaşması;

- ölkədə mövcud olan təbii-iqtisadi, texniki-istehsal və elmi-texniki potensialın təsərrüfat dövryyəsinə fəal cəlb edilməsi;

- milli iqtisadiyyatın dünya təsərrüfat sisteminə rəşional inteqrasiyasının təmin edilməsi.

1995-ci ildən Azərbaycanda həyata keçirilən islahatların ən mühüm istiqamətlərindən biri dövlət əmlakının özəlləşdirilməsi və azad sahibkarlığın inkişafı üçün əlverişli şəraitin yaradılması olmuşdur. Ölkədə torpaq və aqrar islahatlar aparıldı. 1350 min hektardan çox torpaq kənd sakinlərinə pulsuz paylandı, kolxoz və sovxozların əvəzinə təsərrüfatlar yaradıldı. Hazırda kənd təsərrüfatı məhsullarının 99 faizi özəl sektorda istehsal olunur. [13, s.59] Bu proses ölkədə baş verən ictimai-siyasi dəyişikliklərlə yanaşı, kənd təsərrüfatı sahələrinin iqtisadi rəşionallığının artmasına təsir göstərmişdir. Bəzi növ ərzaq məhsullarının (ət, süd, kartof, soğan və s.) idxalının səviyyəsinin aşağı düşməsi buna əyani sübutdur.

Müstəqillik əldə etdikdən sonra Azərbaycan iqtisadiyyatının inkişafının əsas xarakteristikasını ÜDM-in dinamikası verir. Belə ki, 2008-ci ildə Azərbaycanda ÜDM-in həcmi 1991-ci ilin eyni göstəricisi ilə müqayisədə 108 faiz artdığı halda, digər MDB ölkələrində orta artım cəmi 21 faiz təşkil etmişdir. 2005-2008-ci illər Azərbaycan üçün xüsusilə uğurlu oldu və o, iqtisadi artıma görə bütün dünya ölkələrini xeyli qabaqladı.

Əvvəlcə siyasi, sonra isə iqtisadi vəziyyəti dəyişdirən mühüm mərhələ ulu öndər Heydər Əliyevin ölkə rəhbərliyinə ikinci gəlişi oldu. Az sonra Ermənistanla Dağlıq Qarabağ münaqişəsində atəşkəs əldə olundu, ölkədə siyasi sabitlik xeyli artdı, Azərbaycanda beynəlxalq mövqeləri möhkəmləndi. Bu, bazar institutlarının yaradılması və əvvəlki illərdə iflasa uğramış iqtisadiyyatın bərpası istiqamətində güclü fəaliyyətə başlamağa imkan verdi. İnkişafın ikinci mərhələsində (1996-2000-ci illər) dövlətin siyasəti eyni zamanda makroiqtisadi sabitləşməyə və struktur islahatlarına yönəlmişdi ki, bu da obyektiv səbəblərdən Azərbaycanda nisbətən gec başlamışdır. 1994-cü ildə Avropa Yenidənqurma və İnkişaf Bankının (AYİB) hesablamalarına görə, dövlət hələ də istehlak səbətinin 77 faizini təşkil edən mal və xidmətlərin qiymətlərini tənzimləyir.

Qeyri-dövlət sektorunun ÜDM-də payı o zaman cəmi 30 faiz qiymətləndirilirdi, halbuki MDB və Mərkəzi və Şərqi Avropa ölkələri üzrə orta hesabla bu rəqəm 43 faiz idi. Yalnız Belarus və Türkmənistanda özəl sektorun töhfəsi aşağı olub. Bunun nəticəsidir ki, Azərbaycanda bazar islahatları daha qısa müddət ərzində həyata keçirilib və ilk növbədə iqtisadiyyatın əsas hərəkətverici

ci qüvvəsi kimi özəl sektorun inkişafına və ölkənin global iqtisadi sistemə inteqrasiyasına yönəlib.

Məlumdur ki, istehsalın miqyasının genişlənməsini və iqtisadiyyatın yeni, daha yaxşı sosial-iqtisadi inkişaf səviyyəsinə çıxmasını təmin edən investisiya axınıdır. Bununla belə, investorlar konkret ölkədə işlədikləri şəraitə biganə qalmırlar. Və burada aparıcı rol investisiya siyasəti və investisiya mühitinə aiddir. Bununla əlaqədar ölkədə investisiya fəaliyyətini tənzimləyən bir sıra hüquqi aktlar qəbul edilmişdir: 1992-ci ildə - “Xarici investisiyaların qorunması haqqında” Qanun, 1995-ci ildə - “İnvestisiya fəaliyyəti haqqında” Qanun, investisiyaların intensiv cəlb edilməsinə yönəlmişdir. İqtisadiyyata sərmayələr Azərbaycana, onlardan ölkənin sosial-iqtisadi bazasının inkişafı üçün səmərəli istifadə edilməsi, mülkiyyət formasından asılı olmayaraq bütün investorların hüquqlarının bərabər müdafiəsinin təmin edilməsi.

Təcrübə göstərir ki, investorlar siyasi və iqtisadi sabitliyi olan ölkələrə maraq göstərirlər. Son illərdə aparıcı xarici ekspertlərin fikrincə, respublika iqtisadiyyatına sərmayə yatırmaq üçün bütün imkanlar mövcuddur: siyasi və makroiqtisadi sabitlik, zəngin təbii ehtiyatlar, sənaye və elmi potensial, izafi işçi qüvvəsi. Ona görə də həm investorların sayı, həm də investisiyaların həcmi artır. 2002-ci ildə investisiyaların ölkənin ÜDM-inə nisbəti 45,9 faiz, neft sektoru istisna olmaqla 17,2 faiz təşkil etmişdir. 1990-cı illərin ortalarında ABŞ və Kanadada bu göstərici inkişaf etmiş ölkələr üçün optimal hesab edilən 20-25 faiz, Yaponiya və Sinqapurda 30-35 faiz təşkil edirdi. Bu cür yüksək göstəricilər Türkiyə və Çin kimi sürətlə inkişaf edən bəzi ölkələr üçün də xarakterikdir.

2005-2008-ci illərdə Azərbaycanın ümumi rəsmi beynəlxalq ehtiyatları 5,5 dəfə artaraq 6,5 milyard dollara çatıb. Beləliklə, Azərbaycan iqtisadiyyatı böhrandan əvvəlki dövrdə dünya bazarlarında yaranmış əlverişli konyunktura sayəsində 2008-2009-cu illər böhranı başlayanda xarici şoklara kifayət qədər davamlı olduğunu sübut etdi.

Azərbaycan iqtisadiyyatının sabitliyini cari əməliyyatlar hesabının əhəmiyyətli müsbət saldosu və balanslaşdırılmış dövlət büdcəsi, ümumi beynəlxalq ehtiyatların, o cümlədən Neft Fondunun vəsaitlərinin toplanmış həcmi, xarici dövlət borcunun aşağı səviyyəsi müəyyən etmişdir. Eyni zamanda, böhrandan əvvəlki iqtisadi bum illərində iqtisadiyyatın və ölkənin büdcə balansının xarici tələbatdan və neft və təbii qaz qiymətlərindən yüksək dərəcədə asılı olması Azərbaycanın global qeyri-sabitlik qarşısında həssaslığını artırır.

Müstəqil Azərbaycan gələcəyi iqtisadiyyatın aqrar-sənaye sektorundan səmərəli istifadə olunmasından asılıdır. Bu, ümummillə lider Heydər Əliyevin iqtisadiyyatın inkişaf perspektivləri - onun şaxələndirilməsi yolu ilə neft iqtisadiyyatından qeyri-neft iqtisadiyyatına keçidi ilə də üst-üstə düşən fikri idi.

Ölkədə iqtisadi artımın yavaşlaması, institusional və struktur çağırışlar, tədiyyə balansında və qeyri-neft büdcəsində kəsir, o cümlədən kəskin eniş nəticəsində maliyyə və bank sektorunda baş verən proseslər fonunda dünya bazarlarında neftin qiymətlərində və Azərbaycanın ticarət tərəfdaşı olan ölkələrdə iqtisadi böhran 2014-cü ildən Azərbaycanda iqtisadi inkişafa yeni yanaşmaya ehtiyac yaradıb.

Beləliklə, genişmiqyaslı islahatlara start verildi. Ölkə hökuməti hesab edir ki, milli iqtisadiyyatın strukturunun yenilənməsi biznes mühitinin daha da yaxşılaşdırılması, ortamüddətli xərclər strategiyasının tərkib hissəsi kimi yeni siyasətlərin tətbiqi, maliyyə-bank sisteminin təkmilləşdirilməsi, maliyyə sektoru və pul siyasətinin üzən məzənnə rejiminə uyğun təkmilləşdirilməsi, habelə xarici bazarlara çıxış imkanlarının genişləndirilməsi yolu ilə mümkün olacaq.

Ümummillə lider Heydər Əliyevin iqtisadi siyasətində dünya təcrübəsi

Ölkələrin tarixi, iqtisadi inkişaf səviyyəsi, sosial və milli şəraiti ilə fərqləndiyi üçün hər bir sistemin özünəməxsus iqtisadi təşkilat modelləri vardır. Belə ki, inzibati-amirlik sistemində sovet modeli, Çin modeli və s.. Müasir kapitalist sistemində də müxtəlif modellər var.

Amerika modeli sahibkarlıq fəaliyyətinin hər cür təşviqi və əhalinin ən fəal hissəsinin zənginləşdirilməsi sistemi üzərində qurulub. Aztəminatlı qruplar qismən müavinətlər və müavinətlər hesabına məqbul yaşayış səviyyəsi ilə təmin edilir. Burada ümumiyyətlə sosial bərabərlik vəzifəsi qoyulmur. Bu model yüksək əmək məhsuldarlığı və şəxsi uğura nail olmaq üçün kütləvi orientasiyaya əsaslanır.

Yapon modeli əhalinin həyat səviyyəsinin (o cümlədən əməkhaqqının səviyyəsinin) əmək məhsuldarlığının artımından müəyyən geriləməsi ilə xarakterizə olunur. Bunun hesabına istehsal xərclərinin azalmasına və onun dünya bazarında rəqabət qabiliyyətinin kəskin artmasına nail olunur. Əmlakın təbəqələşməsinə heç bir maneə yoxdur. Belə bir model yalnız milli özünüdərkən müstəsna yüksək inkişafı, millətin mənafeyinin konkret şəxsin mənafeyindən üstün tutulması, əhalinin vətənə naminə müəyyən maddi qurbanlar verməyə hazır olması ilə mümkündür.

Təbii ki, bu, yalnız yüksək vergitutma şəraitində mümkündür. Bu model “funksional sosiallaşma” adlanır ki, burada istehsal funksiyası rəqabətli bazar əsasında fəaliyyət göstərən özəl müəssisələrin üzərinə düşür və yüksək həyat səviyyəsini (məşğulluq, təhsil, sosial sığorta daxil olmaqla) və infrastrukturun bir çox elementlərini təmin edir. [15]

Son bir yarım-iki əsrdə dünyada müxtəlif tipli iqtisadi sistemlər fəaliyyət göstərmişdir: bazar iqtisadiyyatının hökm sürdüyü iki bazar sistemi - bazar iqtisadiyyatı və qarışıq iqtisadiyyat və iki qeyri-bazar sistemi - ənənəvi və inzibati.

Qırğızıstan, Tacikistan, Türkmənistan və Özbəkistanın iqtisadi modelləri bir sıra üst-üstə düşən xüsusiyyətlərə malikdir, çünki bu ölkələrin tarixi inkişafında, coğrafi mövqeyində və sivilizasiya xüsusiyyətlərində ümumi cəhətlər çoxdur. Eyni zamanda, modellərdəki fərqlərə təbii ehtiyatların ölkələr arasında qeyri-bərabər paylanması nəzərəcarpacaq dərəcədə təsir göstərmişdir. Demək olar ki, bütün qalıq yanacaq ehtiyatları Türkmənistan və Özbəkistanda cəmləşib (Türkmənistan üçün qaz və neft ehtiyatları iqtisadiyyatın əsasını və əsas ixrac maddəsini təşkil edir, Özbəkistan öz tələbatını onlarla tam ödəyir), Qırğızıstan və Tacikistan isə idxal olunan neftdən tamamilə asılıdır.

Bölgədəki ölkələrin iqtisadi modelləri xarici siyasət orientasiyasından asılı olmayaraq Rusiya, Qərbi, Türkiyə və ya Çin sərmayələrindən istifadə etmək marağı ilə xarakterizə olunur. Lakin enerji resurslarını ixrac etməyən Mərkəzi Asiya ölkələri üçün bu, xarici borcun ödənilməsi problemini aktual edir. Əgər Türkmənistanın xarici borcu ÜDM-in 2%-dən, Özbəkistanın borcu 19%-dən azdırsa, Tacikistan üçün bu rəqəm 50%-i, Qırğızıstan üçün isə 80%-i keçir.

Ümumiyyətlə, Mərkəzi Asiya ölkələrində formalaşmış iqtisadi modellər xüsusilə uzunmüddətli perspektivdə dayanıqlı deyil və mülkiyyətin yenidən bölüşdürülməsi və siyasi böhranların yeni mərhələsi üçün əsas ola bilər.

Zaqafqaziya ölkələrinin iqtisadi modelləri. Bölgədəki ölkələrin modelləri coğrafi yaxınlığına və ortaq tarixi keçmişinə baxmayaraq, hazırda oxşarlıqdan daha çox fərqliliklərə malikdir, bu da əsasən strateji maraqların fərqliliyinə görə siyasi və etnik münaqişələrə və xarici iqtisadi əlaqələrin siyasiləşməsinə səbəb olur. Ölkələr iqtisadi cəhətdən bir-birindən sovet dövründəkindən daha da uzaqlaşmışdılar. Sivilizasiya fərqləri iqtisadi modellərə də təsir edir.

Böyük anklav ölkələrin hər birində etno-konfessional qrupların mövcudluğu son onilliklərdə regionda yeni müstəqil dövlətlərin yaranmasına qədər hərbi-siyasi münaqişələrin əsas amillərindən birinə, hərbi büdcəyə yüksək yükə çevrilmişdir. Gürcüstan və Azərbaycan üçün əsas silah təchizatçıları NATO üzvü olan ölkələr, Ermənistan, Abxaziya, Şimali Osetiya üçün isə Rusiyadır. [16]

Regionun bütün ölkələrinin modelləri üçün ümumi olan dövlət mülkiyyətinin ilkin yenidən bölüşdürülməsi nəticəsində yaranmış dövlət inhisarının və iqtisadiyyatda özəl şirkətlərin inhisarının davam etməsi və bunun nəticəsində iqtisadiyyatın qeyri-kafi inkişafıdır. Lakin, ümumilikdə, siyasi avtoritarizmin ölkələrin iqtisadi modellərinin təbiətinə təsiri Mərkəzi Asiya ilə müqayisədə daha az nəzərə çarpır. İqtisadiyyatda mühüm dövlət iştirakını saxlayan Azərbaycan modeli Abxaziya və Cənubi Osetiyanın iqtisadi modellərinin formalaşmasında özünü daha aydın göstərir, Gürcüstan və Ermənistan modelləri daha liberaldır.

Bazar iqtisadiyyatının iki əsas modeli liberal və sosial yönümlü bazar iqtisadiyyatıdır. Birinci modelin ən parlaq nümayəndələri ABŞ, ikincisi - Avropanın Skandinaviya ölkələri (İsveç, Danimarka, Norveç, Finlandiya). Liberal və sosial yönümlü bazar iqtisadiyyatı arasındakı əsas fərq cəmiyyətdə baş verən sosial-iqtisadi proseslərin tənzimlənməsində dövlətin roludur.

Bazar iqtisadiyyatının **liberal modelində** dövlətin müdaxiləsi minimaldır, yəni sahibkarların iqtisadi marağı cəmiyyətin iqtisadi məqsədəuyğunluğundan və bütövlükdə əhalinin mənafeyindən

üstündür. Lakin son bir neçə ildə bazar iqtisadiyyatının liberal modelinin qüsurları getdikcə daha çox özünü büruzə verir. Müxtəlif dövlətlərin milli iqtisadiyyatlarının tarixi təcrübəsi göstərir ki, zaman keçdikcə cəmiyyətin iqtisadi və sosial problemləri yaranır və kəskinləşir ki, bu problemlər dövlətin müdaxiləsi olmadan avtomatik həll oluna bilməz.

Bu şəraitdə yalnız iqtisadi inkişafın müəyyən modellərinin mövcud müsbət təcrübəsini öyrənmək və onu daxili modelin formalaşmasında həyata keçirmək mümkündür. Beləliklə, biz öz daxili iqtisadi inkişaf modelimizi **Azərbaycan sosial yönümlü bazar iqtisadiyyatı modeli** adlandırma bilərik.

Azərbaycan iqtisadi modelinin əsas məqsədi ölkə Konstitusiyasında göstərilən məqsədlərlə yanaşı, elmin, texnikanın və texnikanın qabaqcıl nailiyyətlərinin ictimai həyatın bütün sahələrində geniş miqyasda tətbiqinə əsaslanan Azərbaycanın müasirləşdirilməsidir. Müstəqillik elan edildikdən sonra ölkə iqtisadiyyatı SSRİ-nin dağılması və ənənəvi ticarət əlaqələrinin pozulmasının nəticəsi olan görünməmiş miqyaslı sarsıntılar yaşadı. Regiondakı qeyri-sabit vəziyyət - Dağlıq Qarabağdakı silahlı münaqişə idarəetmənin bazar üsullarına keçidin mürəkkəb prosesini daha da gərginləşdirdi.

Nəticədə Azərbaycanda makroiqtisadi vəziyyət istehsal həcmının azalması, yüksək inflyasiya və real əməkhaqqının əhəmiyyətli dərəcədə azalması ilə səciyyələnirdi. Əhəmiyyətli müdafiə xərclərinə ehtiyac, azalan vergi gəlirləri və çoxsaylı qaçqınlara kömək ehtiyacı ilə bağlı maliyyə problemləri də ciddi çətinliklərlə üzləşib. Çeçenistandakı münaqişə nəticəsində ənənəvi bazarlarla nəqliyyat əlaqələrinin pozulması ticarət şərtlərini daha da pisləşdirdi və istehsalın azalmasına səbəb oldu.

Beləliklə, mütərəqqi inkişaf, milli iqtisadiyyatın inkişafı göstərir ki, sosial-iqtisadi inkişafın Azərbaycan modeli özünü doğrultmuşdur, yəni uğurludur. Sosial-iqtisadi inkişafın Azərbaycan modelinin uğurunun əsas komponentləri bunlardır: dövlət başçısının şəxsiyyəti, siyasi iradəsi, əhalinin sosial müdafiəsi ideyası, dövlətçilik, qanunvericilik, proseslərin davamlılığı, dünyada pragmatizm, daxili və xarici investisiyalardan istifadə və sair.

Müasir iqtisadi nəzəriyyəyə ekskursiyamız sosial-iqtisadi inkişafın Azərbaycan modelinin əsaslarının düzgün seçildiyini təsdiqləyir. Modelin uğurunun açarı milli iqtisadiyyat üçün ən uyğun müasir iqtisadi postulatların həyata keçirilən modeldə yaxınlaşmasına elmi və pragmatik yanaşmadır.

Ümummilli lider Heydər Əliyevin müəllifi olduğu inkişaf konsepsiyası Azərbaycanın milli iqtisadi inkişafının müasir modelinin formalaşdırılması və iqtisadi islahatların uğurla həyata keçirilməsi üçün möhkəm zəmin yaratmışdır.

Müstəqilliyin ilk illərində ulu öndər Heydər Əliyevin həyata keçirdiyi qətiyyətli tədbirlər nəticəsində ölkədə sabitlik bərpa olunub, inkişaf proseslərinin, o cümlədən sosial-iqtisadi sahədə əsasları qoyulub: “Hərtərəfli islahatlar, onun rəhbərliyi ilə dövlət idarəçiliyi sistemində həyata keçirilən tədbirlər ölkədə iqtisadiyyatın bütün sahələrinin, o cümlədən biznesin formalaşmasına güclü təkan verdi. [18, s.65]

İndi isə Azərbaycan Respublikasının iqtisadi göstəricilərini MDB ölkələrinin iqtisadi göstəriciləri ilə müqayisə edək.

2009-cu ildə 44 mlrd. dollar UDM, 2021-ci də 54,6 mlrd. dollar olmuşdur. Bu göstərici 2022-ci ildə 135 mlrd. Manat (79,4 dollar) olmuşdur. Bu göstərici Belarusiyada 62.2 mlrd, Qazaxıstanda 197 mlrd dollar, Qırğızıstanda 8 mlrd dollar, Özbəkistanda 69.2 mlrd. dollar, Moldovada 13.6 mlrd dollar, Rusiyada 170 mlrd. dollar, Tacikistanda 8,4 mlrd, Ukraynada 63,4 mlrd, Gürcüstanda 17,8 mlrd. dollar olmuşdur. Azərbaycan Respublikasının UDM artımını təhlil etdikdə ölkəmizdə daha sürətlə artdığının şahidi oluruq.

Adambaşına düşən ÜDM-i 2009-cu və 2021-ci il üzrə müqayisə etsək görərik ki, Azərbaycanda 2021-ci ildə 5453 dollar, Belarusda 7035, Qazaxıstanda 10039, Moldovada 47928, Özbəkistanda 19878, Rusiyada 121795, Tacikistanda 8398, Ukraynada 43848, Gürcüstanda 5015 dollar olmuşdur. Digər ölkələrlə müqayisədə bu göstərici də Respublikamızda daha yüksək olmuşdur. Bu, Azərbaycanın iqtisadi modelinin, H.Əliyevin yaratdığı, tətbiq və inkişaf etdirdiyi modelin uğur-

rudur. Bu uğur digər Avropa ölkələrinin iqtisadi göstəriciləri ilə müqayisədə də nəzərə çarpır. İndi isə respublika iqtisadiyyatında KOS-un son göstəricilərinə diqqət edək.

Cədvəl 1.

MDB ölkələri üzrə ÜDM (mln. dollar)

ÖLKƏLƏR	2009 (1&=0,78AZN)	20132009 (1&=0,78AZN)	2018	2020	2022
Azərbaycan	444279	73566	47113	42693	78352
Belarus	49029	70982	59954	60844	68211
Qazaxıstan	115306	224415	61338	117083	197056
Qırğızıstan	46929	7227	8871	7781	8543
Özbəkistan	33691	56805	58893	59885	69231
Moldova	5431	7934	11752	11532	13679
Rusiya	1224976	12097909	1660681	1499734	170799
Tacikistan	4978	8506	71059	83958	98910
Türkmənistan	20214	-----	7765	8134	8446
Ukrayna	117220	182025	48686	53187	63428
Gürcüstan	10767	16126	17897	15825	17846

Mənbə: https://www.stat.gov.az/source/system_nat_accounts/

Cədvəl 2.

2022-ci ildə ölkə iqtisadiyyatında KOB-un payı (faizlə)

Əsas göstəricilər	mikro	kiçik	Orta	Cəmi
Cəmi iqtisadiyyatda yaranan əlavə dəyərdə payı	7.0	3.0	7.0	17.0
O cümlədən qeyri- neft sektorunda	11.0	5.0	11.0	27.0
İnvestisiya qoyuluşları- qeyri-neft sektoru	16.0	8.0	7.0	31.0
Respublikada mövcud biznes subyektlərinin sayında payı	96.0	2.0	1.0	98.0

Mənbə: <https://www.stat.gov.az/source/entrepreneurship/>

Cədvəldən göründüyü kimi, cəmi iqtisadiyyatda yaranan əlavə dəyərdə mikro sahibkarlığın payı 7.0 %, kiçik sahibkarlıq 3.0 %, orta sahibkarlıq 7 %, cəmi KOB-un payı 17% dir. Qeyri-neft sektorunda mikro sahibkarlıq 11%, kiçik sahibkarlıq 5%, orta sahibkarlıq 11%, cəmi 27 % dir. Respublikamızda qeyri-neft sektorunda KOB-un fəaliyyəti daha yüksəkdir. Bu da ulu öndərimiz H.Əliyevin iqtisadi siyasətinin nəticəsidir ki, neft sektorundan əldə edilən gəlirlərlə qeyri-neft sektoru öz inkişafını tapır. İnvestisiya qoyuluşlarına hər üç istiqamətdə diqqət etsək görərik ki, mikro sahibkarlıqda investisiya qoyuluşu, demək olar ki, birinci göstəriciyə yaxındır. 16%). Kiçik və orta sahibkarlıqda bu göstərici, demək olar ki, eynidir, uyğun olaraq 7-8%-dir, ümumilikdə cəmi KOB-investisiya qoyuluşu qeyri-neft sektorunda 31% dir.

KOB-un respublikada mövcud biznes subyektlərində payı mikro sahibkarlıqda 96%, kiçik sahibkarlıqda 2%, cəmi KOB-da 99%-dir. KOB-un fəaliyyəti daxilində göründüyü kimi əsas yeri mikro sahibkarlıq fəaliyyəti tutur. Bütün bunların səbəbləri, görülən işlər, həm də ən əsası Azərbaycan Respublikasında KOB-un modelinin yaradılmasının sosial-iqtisadi cəhətdən təhlili və qiymətləndirilməsi daha dəqiq araşdırma üçün vacibdir.

Nəticə

Ulu öndər vurğulayırdı ki, ölkənin gələcək iqtisadi inkişafı məhz özəl sektorla bağlıdır. Əlverişli biznes və investisiya mühitinin yaradılması yolu ilə sahibkarlığın inkişafı, ölkəyə xarici sər-mayənin cəlb edilməsi, qeyri-neft sektorunun inkişafı o dövrdə həyata keçirilən iqtisadi siyasətin

əsas xüsusiyyətləri idi . Məhz ulu öndərin təşəbbüsü ilə 2002-ci il aprelin 25-də yerli sahibkarlarla, mayın 14-də isə xarici sahibkarlarla görüşdən sonra Azərbaycan iqtisadiyyatının inkişafında dönüş yarandı, mühüm sənədlər imzalandı. Sahibkarlığın inkişafına göstərilən diqqət və qayğının nəticəsidir ki, hər il aprelin 25-i ölkəmizdə “Sahibkarlar günü” kimi qeyd olunur. Ulu öndərin fəaliyyətini uğurla davam etdirən Prezident İlham Əliyevin çevik və pragmatik iqtisadi siyasəti nəticəsində bu gün sahibkarlar rəqabətqabiliyyətli iqtisadiyyatın əsas hərəkətverici qüvvəsinə çevrilib. Ölkədəki təsərrüfat subyektlərinin böyük əksəriyyətinin KOS olması onların iqtisadiyyatda payının artırılması üçün böyük potensialdan xəbər verir. Hazırda KOBİA mikro, kiçik və orta sahibkarlara daxili bazar araşdırmalarının aparılmasında, təhsil, elmi, tədqiqat və dəstək layihələrinin həyata keçirilməsində, satış imkanlarının genişləndirilməsi üçün ixtisaslaşdırılmış sərgilərdə pulsuz iştirakda, satış imkanlarını artırmaq üçün pulsuz təlim və konsaltinq xidmətləri göstərməkdə bilik və bacarıqlar, sosial sahibkarlığın inkişafı və sair məqsədlər üçün maliyyə dəstəyi göstərir.

Hər bir sistemin özünə xas olan xüsusiyyətləri mövcuddur. Biz bunları xarakterizə etdik və Azərbaycan Respublikasının iqtisadi modelinin xüsusiyyətlərini, onun Heydər Əliyevin dühası ilə əlaqəsini geniş izah etdik.

ƏDƏBİYYAT

1. Dünya azərbaycanlılarının I Qurultayında Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyevin nitqi // “Azərbaycan”, 10 noyabr 2001
2. Azərbaycan mədəniyyətinə Heydər Əliyev qayğısı // “Xalq qəzeti”, 19 iyul 1997
3. Heydər Əliyev. Müstəqilliyimiz əbədidir. 17 cildlə. VI cild, Bakı: Azər nəşr, 1997-2007, 800 s.
4. Əliyev İ. Azərbaycanın strategiyası // Dirçəliş-XXI əsr, 2004, № 82-83. s. 3-7
5. Heydər Əliyev Azərbaycanı dünyaya tanıdır. Bakı: “Azərbaycan”, 1994, 174 s.
6. Məqsədimiz Azərbaycanın hərtərəfli inkişafına, xalqın rifahının daim yüksəlməsinə nail olmaqdır. Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin nitqi // Dirçəliş-XXI əsr. 2004, № 78-79, s. 25
7. Abdullayev V. Azərbaycan yeni diplomatiya məkanında. Bakı: “Azər nəşr”, 2000, 412 s.
8. Əliyev O. Heydər Əliyev və milli mentalitet fəlsəfəsi. Bakı: “Zahid”, 2003, 246 s.
9. İsmayılov Ə., Əliyev Q. Heydər Əliyev və milli ləyaqət fəlsəfəsi. Bakı: Təbib, 1998. 149 s.
10. Kazımlı X. Böyük siyasətin davamı. Bakı: “Nurlan”, 2007, 768 s.
11. Mehdiyev R. XXI əsrdə milli dövlətçilik. Bakı: “Azər nəşr”, 2003, 340 s.
12. Mehdiyev R. Yeni siyasət: inkişafa doğru. I-II cildlər. Bakı: “Oskar” MTM, 2008, 581, 343 s.
13. Xudiyev N. Xalqın İlhamı. Bakı: “Azər nəşr”, 2000, 300 s.
14. Hüseynova İ. Mehriban xanım Əliyevanın fəaliyyəti nəciblik və mərhəmət nümunəsidir // Dirçəliş-XXI əsr , 2005-2006, № 94-95. s. 39
15. Hüseynova İ. Liderlik nümunəsi // Dirçəliş-XXI əsr, 2009, № 130-131, s. 90-98
16. Hüseynova İ. Azərbaycan Qafqazda lider dövlətdir // Dirçəliş-XXI əsr, 2008, № 118-119, s. 344 - 354
17. Mehdiyev R. Azərbaycan: qloballaşma dövrünün tələbləri. Bakı: XXI əsr Yeni Nəşrlər Evi, 2005, 433 s.
18. Mehdiyev R. Azərbaycanda siyasət: dünən, bu gün və sabah // Dirçəliş-XXI əsr, 2002, № 49, s. 68-85
19. <https://heydaraliyev.preslib.az>
20. <https://genprosecutor.gov.az/az/post/2406>

*Сейхун Джейхун оглы Аббасов
магистрант кафедры «Экономические и технологические
науки», эл. почта: abbasovseyhun07@gmail.com*

*Афаг Фархад кызы Асланова
Азербайджанский Государственный
Экономический Университет,
кафедра «Бизнес и логистика», к.э.н, с/п
эл. почта: afaq.ahmadova@mail.ru*

**Экономическая политика Общенационального лидера Гейдара Алиева и модель
малого и среднего бизнеса в Азербайджане**

Резюме

Цель исследования - Основной целью данной статьи является анализ роли экономической политики общенационального лидера Гейдара Алиева в создании модели малого и среднего бизнеса Азербайджана. С этой целью даны предложения и рекомендации в направлении определения направлений социально-экономического анализа и оценки и повышения роли экономической политики общенационального лидера Гейдара Алиева и создания модели малого и среднего бизнеса. Азербайджана.

Методология исследования - использование ряда теоретических методов исследования, таких как анализ, синтез, индукция, дедукция, сбор фактов и ретроспективный анализ, связь экономической политики Г.Алиева с современной экономической политикой, концептуальные подходы связи этой экономической политики с опытом развитой мировой экономической политики.

Прикладная значимость исследования. Результаты исследования могут быть использованы при разработке политики экономического развития Азербайджана, а также при экономическом обосновании создания модели малого и среднего бизнеса с учетом мирового опыта экономической политики общенационального лидера Гейдара Алиева.

Результаты исследования – экономическая модель, созданная великим лидером Г.Алиевым, является гарантом развития Азербайджанской Республики.

Оригинальность и научная новизна исследований. В этой статье рассматриваются важные вопросы и аспекты. Таким образом, исследование модели экономического успеха Гейдара Алиева, его роли в создании национального предпринимательства и проведении аграрных реформ в Азербайджане, а также того, насколько важно его наследие для экономического будущего Азербайджана, является крупным научным новшеством.

Ключевые слова: *Малый бизнес, экономическая модель, Азербайджан, Национальный лидер.*

Seyhun Jeyhun Abbasov

master's student

Department “of Economic and Technological science”, el. mail: abbasovseyhun07@gmail.com

Afaq Farhad Aslanova

Azerbaijani State Economic University,

*Department “of Business and logistics”, Ph.D.,
email: afaq.ahmadova@mail.ru*

Economic policy of National Leader Heydar Aliyev and the model of small and medium-sized businesses in Azerbaijan

Summary

Purpose of the study - The main purpose of this article is to analyze the role of the economic policy of national leader Heydar Aliyev in creating a model of small and medium-sized businesses in Azerbaijan. To this end, provide proposals and recommendations in the direction of determining the directions of socio-economic analysis and assessment and enhancing the role of the economic policy of national leader Heydar Aliyev and creating a model of small and medium-sized businesses. Azerbaijan.

Research methodology - the use of a number of theoretical research methods, such as analysis, synthesis, induction, deduction, collection of facts and retrospective analysis, the connection of Heydar Aliyev's economic policy with modern economic policy, conceptual approaches of connecting this economic policy with experience. developed world economic policy.

Applied significance of the research. The results of the study can be used in developing a policy for the economic development of Azerbaijan, as well as in the economic justification for creating a model of small and medium-sized businesses, taking into account the world experience of economic policy national leader Heydar Aliyev.

The results of the study are that the economic model created by the great leader Heydar Aliyev is a guarantor of the development of the Republic of Azerbaijan.

Originality and scientific novelty of research. This article addresses important issues and considerations. Thus, the study of Heydar Aliyev's model of economic success, his role in creating national entrepreneurship and agrarian reforms in Azerbaijan, and how important his legacy is for the economic future of Azerbaijan is a major scientific innovation.

Key words: *small business, economic model, Azerbaijan, National leader.*